

Eduskunnan ympäristövaliokunnalle

Lausunto eduskunnan ympäristövaliokunnalle valtioneuvoston tulevaisuus-selonteon osista 1. ja 2.

Tulevaisuuden tutkimuskeskus lausuu selonteosta seuraavaa.

Osa 1

Myönteistä

Tulevaisuusselonteko on ansiokkaasti koottu osallistamalla laajasti ministeriöitä ja yhteiskunnallisia toimijoita kansalaisiin asti. Tällä tavalla sillä on tarttumapintaa eri tahoilla yhteiskunnassa ja poliittisessa päätöksenteossa ja sen esittämällä näkemyksillä on hyvät edellytykset tulla laajasti käyttöön tulevaisuutta koskevilla ratkaisuilla. Laaja osallisuus on myös omiaan tukemaan hallinnossa ja päätöksenteossa sektorirajat ylittävää yhteistyötä, mikä on välttämätöntä ympäristöongelmien ratkaisemisessa ja kestäväen tulevaisuuden tavoittelemisessa. Systemisesti toisiinsa nivoutuvat ilmiöt, ympäristöongelmat ja niihin kytkeytyvät tavoitteet yhteiskunnassa ovat ratkaistavissa vain systemisellä, monialaisella yhteistyöllä.

Laaja yhteistyö tulevaisuusselonteon valmistelussa on ollut omiaan kasvattamaan osallisten ja heidän toimintaympäristönsä ennakkointikyvykkyyttä. Tällä on kauaskantoisia, myönteisiä vaikutuksia suomalaisen yhteiskunnan ympäristöongelmien ratkaisemisessa sekä yleisesti kriiseihin valmistautumisessa. Kansainväliset yhteydet tukevat vielä entisestään vaihtoehtoisten tulevaisuuksien käsittelyn taitoja yhteiskunnallisessa toiminnassa yli Suomen rajojen. Suomessa tuotetut ympäristöongelmat eivät rajoitu vain Suomen rajojen sisälle.

Tulevaisuusselonteossa on monissa kohdissa otettu huomioon ilmastokysymykset, luontokato ja muita ympäristöongelmia. Niiden ratkaisemisessa on kiitettävästi huomioitu sosiaaliseen eriarvoisuuteen liittyvät kysymykset. Ratkaisukeinot ulottuvat monipuolisesti uudennlaisista toimintamalleista ja mittareista osaamisen ja sivistyksen vankistamiseen sekä maailmankuvallisiin muutoksiin asti.

Metodina käytetyt Erätaukosäätiön dialogikeskustelut ovat hyvin toimiva menetelmä, kun halutaan tavoittaa keskenään erilaisia näkökulmia käsiteltäviin asioihin. Tulevaisuusselonteossa esitetyt skenaariot kuvaavatkin hyvin erilaisia vaihtoehtoisia tulevaisuudentiloja. On erittäin hyvä, että skenaarioissa on mukana myös kielteiseksi nimettyjä tulevaisuuden vaihtoehtoja. Skenaarioiden tarkoitus on toimia erilaisten, vaihtoehtoisten tulevaisuuksien punnitsemisen ja arvioinnin välineinä nykyhetkessä. Pelkästään toivottaviin tulevaisuuksiin keskittyminen ei palvelisi tätä tarkoitusta eikä kannustaisi selvittämään keinoja epätoivottaviksi todettujen tulevaisuuksien välttämiseksi.

Kehitettävää

Erityisesti pitkälle tulevaisuuteen ulottuvana, ylivaalikautisena dokumenttina tulevaisuusselonteolla olisi ollut edellytykset tarttua vielä vahvemmin ympäristöongelmien ratkaisemiseen vihreän siirtymän ja kestävyysmurroksen ajatuksia noudattaen. Agenda 2030 -tavoitteiden saavuttamiseksi tarvitaan nopeita ja perustavia muutoksia. Nyt koko selonteko on käytännössä linjattu heikon kestävyysperustella, jossa erityisesti taloudellisilla tavoitteilla on mahdollisuus syrjäyttää ekologisen kestävyys-tavoitteet ja ihmistoiminnan sovittaminen planetaarisiin rajoihin. Syrjään jää silloin vahvan kestävyys-toimintamalli, jonka mukaan kaikkea ihmistoimintaa tulee kehittää luonnonympäristön ehdoilla. Vahvan kestävyys-mukaan toimiminen on välttämätöntäkin, jotteivät nykyisten ja tulevien ihmisten sukupolvien toimintamahdollisuudet maapallolla rapaudu ympäristöongelmien kasvaessa. Nykyisillä teknologisilla kyvyillään varustetuilla ihmisillä on erityinen vastuu huolehtia myös muiden elollisten nykyisistä ja tulevista sukupolvista elinympäristöineen.

Käytännössä vahvan kestävyys-puute näkyy siinä, että ympäristöongelmia ei ole liitetty kattavasti kaikkiin yhteiskunnallisiin ja erityisesti taloudellisiin toimiin. Ympäristönäkökulmia kuvaavissa osuuksissa on käsitelty eri haasteita monipuolisesti ja kattavasti, ja korostettu useaan otteeseen erityisesti sitä, kuinka ylikuluttaminen ja luonnonvarojen rajallisuus ovat keskeisiä ratkaistavia ongelmia. Tämä problematiikka ei kuitenkaan vastaavalla tavalla näy esimerkiksi taloutta käsittelevissä osuuksissa, vaikka niiden ratkaiseminen liittyy tiiviisti juuri talouden rakenteisiin. Nykyiset talouden rakenteet ja jatkuva kasvu on esitetty vahvoina muuttumattomina oletuksina. Osiosta puuttuu keskustelu aidosti erilaisista talouden, kasvun ja työn malleista ja muodoista, joiden avulla ympäristöongelmia voitaisiin ratkaista. Yhtä lailla systeemisestä tavoitteesta huolimatta tulevaisuusselonteossa ei olla huomioitu ympäristöongelmien kielteisiä vaikutuksia ihmisten hyvinvoinnille, eikä vastaavasti niiden ratkaisemisen vaikutuksia inhimillisen hyvinvoinnin kasvuun. **Kaikkien kuvattujen toimien katsominen ympäristöongelmien ratkaisemisen tarpeen kautta olisi ollut ansiokasta.**

Ilmastonmuutos on mainittu useimmin. Yhtä tärkeitä ovat luontokato, ympäristön pilaantuminen ja saastuminen.

Valtioneuvoston kansliassa työstetyssä vuoden 2022 julkaisussa "Kestävän kehityksen toimikunnan strategia 2022–2030: Luonnon kantokyvyn turvaava, hyvinvoiva ja globaalisti vastuullinen Suomi" on huomioitu kestävyysmurroksen vaatimia toimia vahvemmin, kuin nyt kommentoitavassa tulevaisuusselonteossa. Olisi ollut toivottavaa, että näitä kahta hyvää ja kestävää tulevaisuutta pohjustavaa prosessia olisi niiden tekovaiheessa kytketty vahvemmin toisiinsa. Siten selontekoon olisi saatu mukaan vahvemmin kestävyysmurrosta tukevaa ajattelua. Ainakin yhdessä skenaariossa olisi ollut suotavaa olla selkeästi vahvan kestävyuden varaan rakentuva kuva tulevaisuudesta.

Kestävän kehityksen toimikunnan strategia olisi tuonut tukea myös osallisuuden, osaamisen ja ekososiaalisen sivistyksen merkityksen vahvemmalle ymmärtämiselle tulevaisuusselonteossa. Strategiassa mainittu kulttuurinen kestävyysmurros vaikuttaa laajasti yhteiskunnan eri toiminnoissa politiikasta ihmisten arkeen ja hallinnosta koulutukseen ja kansalaisaktiivisuuteen. Se tukee prosessia kohti vahvan kestävyuden toteuttamista. Sen merkitystä tulevaisuusselonteko ei täysimittaisesti tunnista taustaselvityksessä eikä yhdessäkään skenaariossa.

Itsessään erittäin arvokas laaja osallistava prosessi tulevaisuusselonteon tekemisessä on saattanut vaikuttaa siihen, että nykyisyydestä selkeästi poikkeavien ja yllättävien tulevaisuuksien vaihtoehtoja ei skenaarioiden joukossa ole. Muutoksen hahmottaminen on vaikea asia, ja selonteossa tunnistetaankin se, että muutoksen tunnistavaa tulevaisuuden kuvittelun taitoa on jatkossa tulevaisuustyöskentelyssä syytä vahvistaa.

Yksittäisiä huomioita

Seuraavassa muutamia aihepiirejä ja näkökulmia, joita selonteossa olisi voinut ottaa enemmän huomioon.

- Todennäköisten ympäristökriisien monimuotoisuus, vesipulan lisäksi pulaa voi tulla hyvin monista asioista: ruoasta, lääkkeistä, teknologioista jne. Ympäristökriisien aiheuttama muutoliike voi myös yltyä hallitsemattomaksi ja uhata yhteiskuntien kestävyyttä. Skenaarioissa paha ympäristökriisi syntyy lähinnä vain dystooppisessa "Murtuva maailma" skenaariossa poliittisen hajaannuksen seurauksena. Olisi hyvä tunnistaa, että poliittisesta yhteistyöstä

huolimatta ympäristökriisejä ei pystytä pysäyttämään kaikilta osin. Näiden kriisien käsitteleminen osana "tavallisempia" skenaarioita eikä vain osana dystopioita voisi olla aiheellista. Poliittisten järjestelmien romahdus voikin syntyä pahentuvan ympäristökriisin seurauksena.

- Maataloustuotannon rooli niin omavaraisuuden varmistajana kuin erityisesti luontokadon aiheuttajana sekä estäjänä on keskeinen, mutta selonteossa ei pohdita sitä, miten kyseisen, kriittisen sektorin toimintaa voitaisiin kehittää sekä kannattavuus ja houkuttelevuus turvata.

Osa 2

Raportissa korostetaan kiitettävästi, että nykyiset poliittiset päätökset ja lainsäädännön muutokset vaikuttavat tulevaisuuteen ja tuleviin sukupolviin. *'Lainsäädännöllä voi olla pitkäkestoisia vaikutuksia tai vaikutuksia, jotka näkyvät vasta pitkän aikavälin kuluttua'* (p. 322). Siksi, kuten mietinnössä todetaan, on tärkeää tunnistaa jo valmistelun aikana lainsäädäntöaloitteiden seuraukset seuraaville sukupolville. Tulevaisuuden tutkimuskeskus tukee täysin ajatusta, että tulevien sukupolvien elämisen edellytysten turvaamisen, ympäristöllisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävässä yhteiskunnassa, pitäisi ohjata nykyistä lainsäädäntöä (s. 322).

Tulevaisuuden tutkimuskeskus haluaa korostaa valtioneuvoston oikeuskansleri Tuomas Pöystin (Liite 4) lausunnon päätelmiä. Tulevien sukupolvien oikeudet Suomessa kuuluvat Suomen perustuslain 20 §:ään. *'Tulevien sukupolvien oikeudet ja kestävä kehitys ovat osa perusoikeuksia ja oikeusjärjestelmää, jonka noudattamista ja joiden toteutumista oikeuskanslerin tehtävänä on perustuslain mukaan valvoa.'* (s. 345-46).

Tällä tulevien sukupolvien laajojen ja perustuslaillisesti turvattujen oikeuksien tunnustamisella on erittäin tärkeitä vaikutuksia Suomen lainsäädännön suunnitteluun ja toimeenpanoon monissa poliittisissa kysymyksissä. Tulevaisuuden tutkimuskeskus toivoo, että eduskunta ottaa tämän asianmukaisesti huomioon tulevassa toiminnassaan. Suomalaisen tulevien sukupolvien perustuslaillisten oikeuksien tunnustaminen on tärkeä osa eduskunnan valvontatehtävää.

Ennakointi- ja tulevaisuusajattelun voimakkaampi käyttö lainvalmistelussa tulee herättämään keskustelua tulevien sukupolvien huomioimisesta. Kuten mietinnössä perustellusti vihjataan, tästä on yleensä myös ympäristö- ja kestävyyskytyjä, vaikka näin ei aina ole. Se myös voi auttaa lisäämään keskustelua sukupolvien välisestä oikeudenmukaisuudesta. Tämä on tärkeää, jotta varsinkin nuorempien sukupolvien tyytyväisyys Suomen parlamentaariseen demokratiaan säilyy korkealla, vaikka

geopoliittinen epävakaus onkin lisääntymässä ja vaihtoehtoisten hallintotapojen kaipaus näyttää valtaavan jalansijaa ympäri maailmaa. Tulevaisuusajattelu lisää myös päättäjien pitkäjänteistä ajattelua. Se voi olla tärkeä rakennuspalikka Suomen pitkän aikavälin haasteiden ratkaisemisessa.

Tulevaisuuden tutkimuskeskus osallistui Tulevaisuusselonteon taustaselvityksen laatimiseen, (FORGE hanke), joten selvitysraportin päätelmiin ja suosituksiin on helppo yhtyä. Myönteistä on todeta, että FORGE-kehityssuositukset on otettu huomioon hallituksen ennakointiprosessien uudistamisessa ja tulevien selontekojen laadinnassa (s. 323-324). Yksi FORGE-hankkeen keskeisistä suosituksista oli, että tulevaisuussuuntautumista tulisi sisällyttää useampiin politiikan ja lainsäädäntöprosessien vaiheisiin. Suomen maailmankuulu ennakointijärjestelmä on aiemmin ollut pääosin läsnä ennen politiikan muotoilua. Poliittisten prosessien muuttuessa muodolliseksi lainsäädäntöprosessiksi tulevaisuuden suuntautuminen usein puuttuu. Tulevaisuusselonteossa korostetaan useita mahdollisia parannustoimenpiteitä (s. 311-314). Niiden toimeenpano olisi suuri askel eteenpäin suunnattaessa Suomen lainsäädäntöprosesseja kohti tulevaisuutta. Selonteossa käsitellään myös lainsäädännön vaikutusten arviointeja (s. 314 ja sen jälkeen). Lisäksi voidaan korostaa, että tällaisissa vaikutustenarvioinneissa olisi otettava huomioon vaihtoehtoisten tulevaisuudenkulkujen mahdollisuudet, esimerkiksi noudattamalla lyhyessä liitteessä 5 esitettyä muutostekijöiden vaikutusanalyysiä.

Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen puolesta

Turussa 10.02.2022

Juha Kaskinen

Johtaja

Tulevaisuuden tutkimuskeskus

Turun yliopisto